

**Dotiki meja in tlakovanje
poti k demokratizaciji**

LITMAG

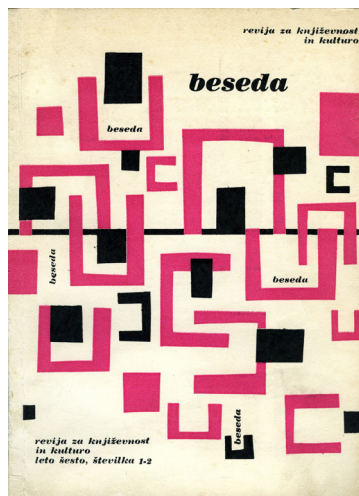
**Vzhodnoevropske
literarne revije**

1945–2004

POTUJOČA RAZSTAVA

SPLETNA PREDAVANJA

STROKOVNA PUBLIKACIJA

UVODNA PREDSTAVITEV

Projekt **Dotiki meja in tlakovanje poti k demokratizaciji skozi vzhodnoevropske literarne revije v letih 1945–2004** odkriva ustvarjalna in uporniška prizadevanja za umetniško in politično svobodo v časih hladne vojne in železne zaves.

Izbrane zgodbe iz Italije, Litve, Madžarske, Nemške demokratične Republike, Poljske, Slovenije predstavljajo različne poskuse uporov zoper omejevanje svobode in nespoštovanja človekovih pravic v komunističnih enopartijskih diktaturah. Številni begunci in izgnani so dobili zatočišče na Zahodu in so s svojim vplivanjem iz tujine uveljavljali standarde demokracije, svobode in spoštovanja človekovih pravic v domovinah.

Izkušnje predvsem moških junakov, avtorjev, urednikov, ustvarjalcev, aktivistov predstavljajo stičišča umetnosti in politike, kako so se povezovale osebne, narodne, državne, mednarodne pobude za demokracijo, človekove pravice, svobodo, neodvisnost ...

V dialogu sodelujočih ustanov v tem preverjanju meja pa prispevamo tudi k dialogu med Vzhodom, ki še ni uspel predstaviti tako travmatskih izkušenj s komunističnim sistemom kot tudi ne bogastva upora proti njemu, in Zahodom, ki je prevečkrat neobčutljiv za te zgodovinske rane. Obenem pa nam ta dialog omogoča, da presežemo še vedno obstoječe meje med državami in narodi na Vzhodu, ki še ne omogočajo celovitega pregleda velikih dosežkov uporniških in ustvarjalnih dejanj, ki jih predstavljamo.

DR. JOŽE DEŽMAN,

direktor Muzeja novejšje zgodovine Slovenije in
vodja programskega odbora za pripravo razstave.

RAZSTAVA

Razstava je del mednarodnega projekta LITMAG, ki združuje osem partnerjev iz različnih evropskih držav. Projekt je osredotočen na pregled vzhodnoevropskih literarnih revij, ki so v obdobju po drugi svetovni vojni izražale nasprotovanje avtoritarnim in totalitarnim režimom ter pomembno vplivale na demokratizacijo in pristop k Evropski uniji. Poleg razstave, ki iz Slovenije potuje na Poljsko, Avstrijo, Madžarsko, Litvo in Italijo, bo tematika bolj poglobljeno predstavljena na spletnih predavanjih in v strokovni publikaciji, ki izide marca 2024, ob koncu projekta.

Prva otvoritev razstave:

29. September 2022 ob 18.00,
Muzej novejšje zgodovine Slovenije,
Celovška cesta 23, Ljubljana, Slovenija

SEPTEMBER–NOVEMBER 2022,

Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Nova Revija in Mladina za demokracijo in republiko

Za oblikovanje slovenske kulture so bile vedno pomembne literarne revije, saj je bil jezik bistveni element slovenske narodne identitete. V obdobju po drugi svetovni vojni in revoluciji so posamezne literarne revije kljub strogemu nadzoru skušale ohranjati svoj izvorni namen in pomen. Od revije *Besede* (1951) lahko sledimo iskanju slovenskih disidentov in boju za pravico do drugačnega mišljenja. Pisci in njihovi svojci so bili nadzorovani, kaznovani in cenzurirani. Toda kljub temu so nastala vrhunska besedila in poezija, ki njihove avtorje uvršča v sam vrh slovenskega leposlovja in mišljenja.

Junija 1980 je skupina 60 slovenskih intelektualcev predlagala ustanovitev nove kulturne revije. Prva številka *Nove revije* je izšla 1982 in je kljub številnim političnim in medijskim pritiskom postala jedro opozicijskih prizadevanj za demokracijo. Vrhunec odmevnosti je dosegla 20. februarja 1987 s 57. številko, s prispevki za slovenski nacionalni program. Kljub burnemu političnemu odzivu je revija obstala in ostala znanilka demokracije, slovenske pomladi in osamosvojitve.

SLOVENIJA

DECEMBER 2022–FEBRUAR 2023,

Univerza v Bielsko-Biala

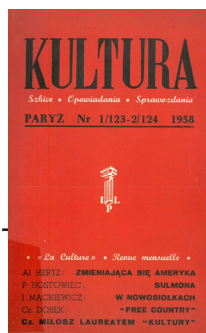
Poljski tisk za svobodo: Emigracijski časopisi, drugi in tretji obtok

Skozi celotno povojno obdobje je poljska kultura obstajala v izseljenskih krogih. Dejavni organizaciji sta bili poljska vlada v izgnanstvu in Organizacija poljskih pisateljev v izgnanstvu (*Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie*). Izdali so številne knjige poljskih avtorjev, pa tudi revije z različnimi temami. Nekaterim od teh objav je uspelo priti na Poljsko, kar je zagotovilo dostopnost do točnih informacij in branje cenzurirane literature. Najpomembnejša povojna izseljenska revija je bila *Kultura*.

Prva številka *Kulture*, splošno znane tudi kot *Kultura paryska* (pariška *Kultura*), je izšla junija 1947 v Rimu, naslednje številke pa so izhajale v Franciji. Uredništvo je bilo v Maisons-Laffitte, blizu Pariza. Ustanovitelju *Kulture* in njenemu glavnemu uredniku Jerzyju Giedorycu je uspelo pritegniti najbolj nadarjene poljske izseljenske pisce. Čez nekaj časa so se reviji začeli pridruževati tudi pisatelji, ki so živeli na Poljskem, a so svoja besedila objavljali pod psevdonimom. Revija je objavljala leposlovna besedila, pa tudi politične informacije in mnenja. *Kultura* je oblikovala svojo lastno geopolitično vizijo, ki se je v veliki meri uresničila po letu 1989.

POLJSKA

MAREC–MAJ 2023,

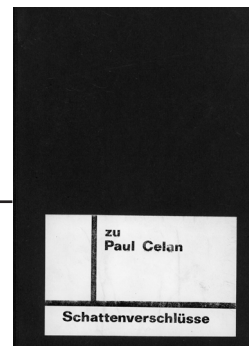
Univerza v Salzburgu

Neodvisne literarne revije v NDR v letih 1979–1989

Po prepričanju kritikov se vzpon literarnih revij, ki so v NDR izhajale kot samizdati, začne leta 1979 z objavo antologij *Papiertaube* («Papirnati golob», ur. Dieter Kerschek, Lothar Feix, Gerd Adloff) in *Laternenmann* («Mož s svetilko», ur. Thomas Böhme), ki veljata za njihovi predhodnici, oz. z resolucijo centralnega komiteja Enotne socialistične stranke z dne 11. novembra 1981 o »Konceptu dela z mladimi avtorji in drugimi državljani, ki želijo pisati«. »Izključitev polovice generacije mladih pisateljev iz literarne dejavnosti v NDR je imela ravno nasprotni učinek od želenega, saj je še dodatno povežala izključene.« (Peter Geist 2009).

V času obstoja NDR je tako izšlo 30 malih literarno-umetniških revij, ki so imele naklado med 15 in 200 izvodi. Med njimi so *Mikado* (1983–1987, 9 števil; ur. Uwe Kolbe, Lothar Trolle, Bernd Wagner), *Ariadnefabrik* (1986–1989, 24 števil, ur. Rainer Schedlinski, Andreas Koziol), *Schaden* (1984–1987, 17 števil, ur. Egmont Hesse, Sascha Anderson, et al) in *Anschlag* (1984–1989, 10 števil, 2 posebni številki, ur. Angelika Klüssendorf, Wiebke Müller, Karim Saab).

AVSTRIJA

JUNIJ–AVGUST 2023,

Univerza v Pécsu

Odpor do politične oblasti – madžarske literarne revije (1945–2004)

Po drugi svetovni vojni so literarne revije odigrale ključno vlogo pri ohranjanju madžarske kulturne, jezikovne in nacionalne identitete ter pogosto služile kot orodje poetičnega in političnega upora proti ideologiji komunistične oblasti. V tem času (1945–2004) so literarno in politično življenje na Madžarskem in v »Vzhodnem bloku« usodno zaznamovali dogodki, ki so potekali v letih 1956, 1968 in 1989. Po revoluciji leta 1956 so bili številni madžarski književniki prisiljeni v izgnanstvo, revije so bile podvržene cenzuri, pisatelji utišani, uredniki pa odpuščeni.

Od šestdesetih in sedemdesetih let dalje so revije, ki so izhajale na Madžarskem, v kulturnih središčih madžarskih manjšin in v državah, v katere so se izseljevali, vse pogosteje objavljale besedila in organizirale javne razprave, ki so povezovale uredniške pisarne v državi in onkraj njenih meja v prostore političnega odpora. To kritično razmišljanje – esprit critique – je leta 1989 privedlo do spremembe režima in tlakovalo pot demokratične tranzicije na Madžarskem.

Jelenkor je ena najuglednejših literarnih revij na Madžarskem, njen začetek pa sega v leto 1958 v mesto Pécs. Revija ima dve pomembni predhodnici, *Sorsunk* (1941–1948), ki sta jo urejala Sándor Weöres in Győző Csorba, ter *Dunántúl*, katere urednik je bil Tibor Szántó, ki je svojo naklonjenost revoluciji leta 1956 izrazil tako, da je izdal številko s črno naslovnico, zaradi česar so glavnega urednika aretirali in zaprli.

MADŽARSKA

JE
LEN
KOR

SEPTEMBER–NOVEMBER 2023,

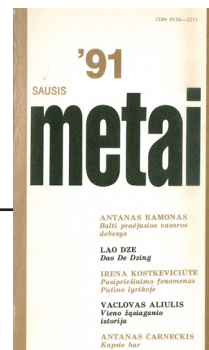
Direktorat za spominske muzeje v Vilni: Venclova hiša

Uradna literarna revija in mladinska revija, ki je izhajala v samozaložbi: primer Pergalė in Sietynas

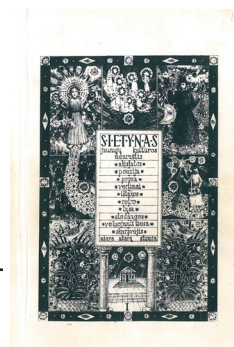
S pričujočo razstavo smo se odločili predstaviti dve različni reviji, ki sta vsaka na svoj način orali ledino: uradna revija *Pergalė*, ki je izhajala v času, ko je bila Litva del Sovjetske zveze in je sodila v kategorijo priljubljenih literarnih »debelih revij«, in *Sietynas*, ki je pogumno, neuradno in neodvisno izhajala, brez nadzora budnega očesa cenzure, ko se je sovjetsko obdobje že bližalo koncu.

Pergalė (Vilna, od leta 1945 dalje), mesečna revija za kulturo Zveze litovskih pisateljev, ki je pokrivala področje literature in umetnosti, je pomembna, ker je predstavljala glavni prostor za objavo literarnih besedil v času, ko je bila Litva del Sovjetske zveze. Svoj ugled v pisateljski skupnosti je obdržala do današnjega dne, tudi potem, ko se je leta 1991 preimenovala v *Metai*.

Poleg leposlovja je *Sietynas* objavljala politične, kulturne in filozofske eseje, besedila, povezana z litovsko preteklostjo (v rubriki Retrospektiva), članke o litovski zgodovini in državnosti, različne še neobjavljene spomine, pričevanja (izgnancev in partizanov) ter zgodovinske listine.

LITVA

DECEMBER 2023–MAREC 2024,

Univerza v Trstu (v sodelovanju z ZRS Koper)

Medkulturne intervencije: *La battana*, *Zaliv in Most*

Po drugi svetovni vojni se je na območju severnega Jadrana zaradi izkušenj intelektualcev na obeh straneh železne zavese močno okrepila vloga literarnih revij kot prostora političnih debat. Zanimivo je opazovati, kako sorodna stališča so v zvezi s kritičnimi državami, jezikovno politiko in manjšinskimi kulturnimi skupnostmi izoblikovali različni kulturni projekti.

Reška revija *La battana*, ki je, sprva samo v italijanščini, začela izhajati leta 1964, je želela preseči marginalizacijo in okrepiti kulturni dialog med obema stranema italijansko-jugoslovanske meje. Pod uredniškim vodstvom Erosa Sequija (italijanskega intelektualca, ki je v tistem času živel in deloval v Beogradu), je na njenih straneh potekal živahen dialog med umetniki, pisatelji in intelektualci, med katerimi so bili med drugim Italo Calvino, Franco Fortini in Ivo Andrić, ki so tam našli prostor za izražanje svojih različnih pogledov na svet in stališč o umetnosti, pisanju, literaturi in kulturni politiki v zelo sproščenem marksističnem okviru. Dialog in srečanja med kulturama pa niso omilili militantnega kritičnega stališča tistih, ki so želeli s pogovori in konfrontacijo izoblikovati skupen pogled na svet.

ITALIJA

PROJEKTI PARTNERJI

- Beletrina, Slovenija
- Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Slovenija
- Univerza v Salzburgu, Avstrija
- Univerza v Bielsko-Biala, Poljska
- Univerza v Pécsu, Madžarska
- Direktorat za spominske muzeje v Vilni: Venclova hiša, Litva
- Univerza v Trstu, Italija
- Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Slovenija

Projektni koordinator:

Beletrina
Neubergerjeva 30
1000 Ljubljana
Direktor: Mitja Čander
www.beletrina.si

Koordinatorica projekta:

Maja Papič
E: maja.papic@beletrina.si
T: +386 40 559 345
www.litmag.eu

Programski odbor za pripravo razstave:

Dr. Jože Dežman, dr. Marko Štepec, Irena Ribič (Muzej novejšje zgodovine Slovenije), dr. Vesna Mikolič (Znanstveno-raziskovalno središče Koper), dr. Jolán Orbán (Univerza v Pécsu), dr. Agnieszka Będkowska-Kopczyk (Univerza v Bielsko-Biala), dr. Wolfgang Görttschacher (Univerza v Salzburgu), dr. Sergia Adamo (Univerza v Trstu), Goda Volbikaite, Pavlina Kovaliova (Direktorat za spominske muzeje v Vilni: Venclova hiša).

Uredniški odbor strokovne publikacije:

Dr. Jože Dežman, dr. Marko Štepec, dr. Vesna Mikolič, dr. Jolán Orbán, dr. Agnieszka Będkowska-Kopczyk, dr. Wolfgang Görttschacher, dr. Sergia Adamo, Goda Volbikaite, Pavlina Kovaliova, Urban Vovk (Beletrina).

Vodja programskega odbora

za pripravo razstave:

Dr. Jože Dežman, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, E: jdezman@muzej-nz.si.

Predsednik uredniškega odbora

strokovne publikacije:

Dr. Wolfgang Görttschacher, Univerza v Salzburgu, E: Wolfgang.Goertschacher@plus.ac.at.

Projekt je financiran iz evropskega programa Državljeni, enakost, pravice in vrednote (CERV).

IZJAVA O OMEJITVI ODGOVORNOSTI

»Projekt financira Evropska unija. Izražena stališča in mnenja so izključno stališča in mnenja avtorja(-ev) in ne odražajo nujno stališč in mnenj Evropske unije. Zanje ne moreta biti odgovorna niti Evropska unija niti organ, ki dodeli sredstva.«